

ор Милутин Р. Буричић,
адвокат из Пећи

ВЕЋА СТАРАЦА КОД АЛБАНАЦА НА КОСОВУ

Веће стараца (алб. *pleqnia*(1)) је скуп људи изабраних од заинтересованих странака различитих албанских родова за мирење у неком спору. Сваки род у селу има свог репрезентативног старца (алб. *plak*(2)) који више-мање познаје правне обичаје и који је спреман да буде биран у веће стараца за странку из свога рода(3). Ако је у неком селу један род малобројан (до 3 куће) оно за веће бира старца из најближег испоплеменог села(4). Мања родовски компактна села обично имају једнога старца(5). Велика села са нараслим братствима имају старце братстава(6).

Звање старца стиче се годинама и искуством у примени правних обичаја. О његовим моралним својствима треба да се зна да му се ни преци нису бавили нечасним делима, да му жене нису заштитане у недозвољеним односима и да су били поштоваоци обичаја. Он треба да је непристрастан у односу међу рођацима и неподмитљив на њихову штету. Звање старца се не наслеђује, али се често преноси са оца на сина.

Веће стараца је врло стара установа која подсећа на герузију код старих Јелина. За веће стараца код Албанаца се зна већ у XVI веку. Владике у Албанији ослањале су се на већа стараца(7). Према родослову судеће куће Брахим Хоџе из Јуника зна се да су Албанци разрешавали своје спорове по обичајима најмање пре 25 генерација. Већа стараца још одлучују о везивању бесе(8).

Обичајним правом служе се Албанци који живе у селима и мањим варошима (Исток, Клина, Дечани, Ораховац, Сува Река, Србица). Њега

(1) *pleqnia*— савет стараца, облик множине од *plak*— старца. *Gustaw Mayer, Etimologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg, 1891, p. 77.*

(2) *plak-u*, сродно грчком *plakon, plakidas, plakiz*, придев *palai*; -*ak* је суфикс, старин. *Ibid.*

(3) У селу Каменица код Пеће Бање род Гаши старца Авди Уку, а род Келменди Јусуфа Липаја. У Малој Јабланици род Морина има Халила Мавраја, род Краснићи— Суља Бицаја, а род Шаља— Авдула Рецаја. У Дијаку код Баконице род Таћи има старца Мона Дервиша, род Морина— Халил Зећу. У селу Трстенику код Пећи род Бериша има старца Арифа Беришу, род Краснићи — Уку Бајрама, род Морина — Сејди Весеља, род Кабаша — Имер Авдију, род Гаши— Рама Садрију. Тако је и у другим селима.

(4) У селу Мужевине код Истока родови Таћи, Краснићи и Келменди су малобројни па их репрезентују старици истих родова из најближих села.

(5) Село Горњи Стреоц (род Краснићи) има старца Шабана Идриза, а Доњи Стреоц (род Шаља) Авдул Буку.

(6) Село Врела код Истока (род Краснићи) има четири братства, која имају своје старце: Мараји (30 кућа) — Суљ Цена, Бицаји (50 кућа) — Тахир Бицаја, Маџараји — Ук Зенуна, Дрешаји — Мехмет Хајриза.

(7) *Milan Suflay, Повијест Сјеверних Арбанаса, Архив за арбанашку старину, језик и етнологију, II, Београд, 1925, п. 235.*

(8) *A. Shtjefen Konst Gjeçov, Kanun i Lekë Dukagjinit, Shkodër 1933, p. 100.*

За време турско албанска племена Шаља, Келменди, Краснићи и Берише настојала су да поделе Пећ на подручја у којима би биле надлежне њихове плећније.

се није одрекла ни прва генерација досељеника у градовима. Староседеоци у градовима обично се више служе позитивним правом. Већа стараца утичу и на правни живот у градовима(9). И неалбанско становништво, пред страхом од освете, често је принуђено да следи албанске обичаје(10).

Већа стараца бирају странке од случаја до случаја. Најлакше спорове мире већа до шест, средње до 12, а најтеже до 24 старца. Обично свака страна бира половину. Но, то није чврсто правило, јер и најтежи спор може помирити један човек изабран од странака или већа стараца.

Већа стараца заседају у облику потковице и јавно одлучују. Ниховој одлуци може да претходи компромис о накнади штете који закључе посредници. Тада веће стараца формално проглашава тај компромис као своју одлуку.

Место заседања је најчешће кућа оштећене стране.

Најтеже је склопити споразум о пристанку на мирење. Кад до тога дође и најтежем спору набе се решење. Ако га не уме наћи веће стараца наћи ће га нека од судећих кућа којој су познати прецеденти(11).

Пристанак на мирење

За мирење је потребан пристанак заинтересованих странака. Господар куће која угрожава туђе добро треба да се сагласи са понудом угроженог о изласку на обичајно-правни пут (алб. *ne rrugë*).

Пристанак може бити неизнуђен и изнуђен.

Неизнуђен је кад једна страна прихвати понуду друге и изабере чуваре бесе који штите такав споразум. Ситније спорове разреши и саме странке без посредника.

Пристанак је често измољен посредовањем (алб. *ndermjetsija*). Пред страхом од крвне освете упрожена страна непрестано шаље нове посреднике који данима и ноћима моле оштећеног да пристане на мирење, да им повери („длоклонн“) спор који ће они окончати најповољније. У XIX веку католички свештеници су сваке друге године са поворком народа преклињали оштећене да пристану на мирење. У турско време рођаци су везивали убицу и уводили га у кућу оштећеног молећи да пристане на умир крви.

Неизнуђен је и пристанак на понуду иза које стоји упозорење да ће се освете понављати: „Убио сам ја тебе, убићеш ти мене, па ја тебе па ти мене, па мој девети унук твога деветог унука. Некад ћемо се помирити. Боље пре но после. Зато изабери ти из 12 фисова 12 стараца а ја

(9) Страх од освете утиче на учиниоце саобраћајних незгода да плате штету и када су оштећени искључиви кривци, делује на сведочење пред државним судовима, утиче на судове да доносе осуђујуће пресуде и против нсвинних возача како би и осигуравајући заводи платили штету. За време турско-албанска времена Шаља, Келмеде, Краснићи и Беррише настала су да поделе Пећ на подручја у којима су биле наглажне њихове плећнице.

(10) Албанских обичаја придржавају се и Роми. 1981. године био сам члан већа стараца испред једног невиног возача Рома из Књажевца који је, пред страхом од освете, платио штету за саобраћајну незгоду у Мужевинама, што му је редовни суд узео као признање кривице, чиме је оштећеном омогућено да штету наплати и од осигуравајућег завода.

(11) Најпознатије судеће куће су: Хаџи Кера у Јошаници (Ругова), Камбера Адема у Љубиши, Бајрама Аге у Рашкоцу, Уке Рустема у Г. Стреоцу, Хаџије Краснићија у Врановцу, Алије Феризија у В. Јабланици, Мухамеда Љана у Дечанима, Рамадана Шабана у Кијеву, Цемајла Обриње у Обрињу, Садрије Адемија у Баковачкој Јабланици, Марка Пљаскаја у Злокућанима, Уке Сахита у Грабаници и Брахима Ходе у Јунику. Оне се баве обичајним судовима у виду заната и уз накнаду.

ћу 12, или ти бирај свих 24, па како они кажу нека буде". После такве поруке пристали су Симонаји из Клине да се помире са Шабанајима из М. Крушева.

Изуђен је пристанак претњом. Претња може бити управљена на угрожавање имовине или личности лица које не пристаје. Претњу упућују оштећени штетнику. Известилац Имер Љајић из М. Штупеља саопштава 18. 4. 1972. г:

Непоштеног човека није лако натерати на мирење. Хара туђе њиве и ливаде, обећава да неће више а чини друкчије. Оштећени се жали његовим робацима да га стегну, а они не предузимају ништа. То му досади па штетнику направи два пута већу штету од оне коју је претрпио. Потом штетник сам тражи правду.

Рђав човек је сваке године „крао“ бразду земље од суседове њиве. Није пристајао да се уреде међе. Зато оштећени покоси овас на штетниковој њиви, а штетник кукуруз на њиви оштећеног. Затим се странке поделише на два фронта. Тек онда су интервенисали посредници, поставили међу и помирили их.

Суседу који намерно затвори пут мора се затворити јаз за наводњавање. Тада ће се сетити да постоји правла.

Кад неко стално вара а неће да плати дуг мора му се рећи: „Имаћеш и платићеш. Ти си појео моје паре, ја ћу твоју главу”.

Свађа је једно од средстава којом оштећени скреће пажњу јавности на спор са штетником. Она се обично збива пред каквим скупом људи који интервенишу да не дође до крви, а затим истражују њен узрок и приволе штетника да пристане на обичајно-правни пут. До ње долази поводом имовинских спорова.

Турске власти су се служиле принудом. Оне су биле основале тела за принудно мирење завађених — *islihat*. *Islihat* је био састављен од турских власти и албанских старца. Дегран каже да је у Миридитима око 30 процената мушког становништва умирало природном смрћу, остатак је гинуо у осветама(12). *Islihat* је принуђивао на мирења и узимао глобу од 500 гроша, али, племена су, после извесног времена, понављала стара непријатељства(13). На Косову је *islihat* установљен 1901. године. Постојао је у Пећи, Призрену и Приштини. Он је одредио цену крви и присилио мири међуплеменске заваде(14). Но, пошто принудно мирење није одговарало обичајима, *islihat* није могао да покаже пун успех. После мирења вршене су освете, а новац добијен на име крвнине стављан у недра убијеног(15).

За време другог светског рата, налик на *islihat*, формиране су мировне комисије. Таквих комисија било је у Истоку, Клини, Баковици и Пећи(16). Поступак је усмено или писмено покретала угрожена страна,

(12) А. Degrand, *Souvenire de la Haut Albanie*, Paris 1901, p. 165—166.

(13) Фра Ловро Михачевић, По Албанији — Дојмови с пута, Загреб 1911, p. 106.

(14) Бранислав Б. Нушић, *Косово — опис земље и народа*, св. I, Нови Сад, 1902, стр. 142.

(15) Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, Српски етнографски зборник СКА, књ. 40, Београд 1937, стр. 180.

(16) У мировној комисији у Пећи били су: Мануш бег (фис Берипша), Белан Первеза, полицијски префект из Албаније, Бон Достаниша, командант жандармерије у Пећи; Хаши Барјактари из Врановца, Ука Поватај из Г. Стреоца, Зеко Брдунај, хоџа из Радавца, Камбер Хаџија из Почешћа — сви из фиса Краснићи; из фиса Келменди: Хаши Киро, Селман Хусај. Цемајл Мехмети и Џуб Соколи — сви из Рутова; из фиса Таћи: Адем Ариф Елшани из Озрима, Зеф Дода из Јагоде и Хасан Коџ из Глобана; из фиса Морина — Ука Бека из Крушевца. Даље су били чланови: Хасан Барјактари из Раушћћа, Селим Шабани из Исти-

која је депоновала трошкове. Комисије су оружјем изнуђивале пристанак противне стране. Прекршиоце својих одлука комисије су кажњавале клањем стоке, сечењем воћних стабала и паљењем кућа(17).

После другог светског рата те комисије су замењене мировним већима ССРН, која убеђивањем утичу на завабене да пристану на обичајно-правни ред или расправљање спорова пред државним судовима.

Надлежност већа старца

Да би се знало шта спада у надлежност већа старца треба претходно искључити спорове које она не разматрају, а затим указати на оне које разматрају.

1. Послови који се не износе пред већа старца

Пред већа старца се обично не износе: спорови о којима одлучује господар куће, спорови које расправља скупштина рода, спорови из односа међу пријатељима, спорови око оспоравања очинства, деликти настали везивањем женске бесе, деликти родоскврњења, штете због повреде правних добара, штете из уговорне одговорности, уговори заштитени бесом, извршења, помирене ствари и послови о којима одлучују редовни судови и управни органи.

Спорови које пресуђује господар куће

Док су у истој кућној заједници чланови фамилије солидарно стичу, нападају и бране. Они имају јединство интереса под моћи (алб. *fuqia*, сл. римском *patria potestas*) једног господара куће (алб. *zoti të shtëpisë*), сл. римском *pater familias*). Међу члановима фамилије не може бити уговора ни цивилних спорова. Све односе међу њима суди господар куће (сл. римском *iudex domesticus*) при чему може:

- да раскине веридбени уговор свога момка и испроси му другу девојку,
- да разведе брак импотентног или абнормалног мушкарца и његовој жени нађе другог мужа из исте куће(18),
- да (код муслимана) одреди који ће момак из куће ступити у левиратски брак са обудовелом снахом,
- да преда везаног непослушног убицу из своје фамилије оштећеном господару ради суђења (сл. римском *deditio*)(19),
- да осуди на смрт и убије неког од својих мушкараца због убиства или издаје госта, и
- да развргне кућну заједницу и изврши деобу имовине(20).

нића, Бећир Грвала из Крушевца и Бећир Џемајли из Љешана. Остатак је попуњаван старцима које би бирале завабене странке.

(17) Такве казне сустигле су Фазли Абаза из Истинића и Шабана Азема за вероломно убиство Руста Биљала из Дечана.

(18) У једном селу у Дреници жена је повукла бракоразводну тужбу пред судом у Приштини пошто јој је господар куће обећао заменити импотентног мужа другим момком из своје куће. Ако нема мушкараца којим би заенио импотентног мужа, господар куће може вратити снаху у род да се уда за другог. По старијим обичајима био је овлашћен, и без питања, развестибрак ваког мушкарца који је под његовом *fuqia*. Тако раде и данас уз додатну формалност развода брака пред државним судом.

(19) Овај обичај је временом еволуирао у голу форму помоћу које је оштећени мољен за опрштај крвног дуга. Данас је потпуно нестало.

(20) Милутин Р. Бурчић, *Господар куће код Албанаца*, Црногорска академија наука и умјетности, Гласник одељења друштвених наука, књ. 3, Титоград 1981, стр. 127—173.

Спорови које расправља скупштина рода

Род има своју скупштину (алб. *kuvenda*) којој присуствују стари и млади, из сваке куће по један човек. Свака кућа може дати иницијативу за какву расправу. Скупштина се обично одржава у кући оштећеног да би га приволела на мирење. Родовској скупштини могу присуствовати рођаци из других места — добри познаваоци обичаја. Заседање може трајати и неколико дана. Скупштине родова у родовским селима, подножјем Проклетија, око Истока, Дечана, Клине и Баковице понекад се претварају у конференције ССРН. Оне још одлучују о:

- старатељству и тужорству,
- наслеђивању куће без мушке главе и ближих сродника,
- пречем праву прибављања некретнина,
- мирењу крвних завада у роду и „личењу“ (бојкот, исељавање) сродника, као на пример у Вокши шездесетих година овог века,
- пријему иноплеменика са фамилијама на уток на дуже време,
- истребљењу рођака због издаје и убиства госта,
- мирењу других завада у роду⁽²¹⁾ и
- коришћењу сеоских утрина, шума, вода, планинских пашњака времену жетве и попасе.

Спорови из односа међу пријатељима

Из уговора међу женидбеним пријатељима не износе се пред већа старца спорови везани за:

- плаћање цене за невесту. Обавеза момка на плаћање цене није утужива. Он не може добити девојку док у потпуности не плати цену;
- количну и квалитет опреме коју тазбина даје уз девојку (алб. *geiz*);

— предају невесте, јер ако је тазбина не преда момку пада у дуг крви; и

— уговор о заштити и издржавању пријатеља. Тај уговор потсећа на римску *Fiducio cum amico contracta*. То је неформалан посао по којем један пријатељ, пошто буде угрожен, побегне са стоком и фамилијом да се заштити, смести и издржава код другог, а као накнаду уступа даваоцу уточишта своје земљиште у посед и на искоришћавање. Пошто престану несигурна времена, бегунац се враћа на свој посед.

(Али, међу пријатељима су утуживи други лични и имовински спорови: колико је закључено веридбених уговора, је ли верена старија или млађа девојка, је ли вереница препрошена, је ли нека жена устројебљена као мамац за нечије убиство итд.).

(21) Децембра 1966. године у с. Бабај Боксу код Баковице завади се род Бериша. Ибрахим Укшин, задужен да чува свадбарке, није дозволио рођаку Хашију који је вози невесту да, уз допуштење младожење Сали Тафа, уђе код жена и види младу. Увређени Хашија покуша, мимо обичаја, да, пре прве брачне ноћи младеца уклони са кола кабину у којој је довео невесту, чиме је хтео да увреди чувара жена гестом који је значајно да се неће водити рачуна о виргинитету младе. Обрахим га и у томе спречи. Доче до туче у којој је више лица задобило телесне повреде (Спис Окружног суда Пећ К. бр. 8/67). И родовска скупштина ршавала је овај спор: Ибрахим је тужно Хашију за телесне повреде и Сали Тафа што га није заштитио као госта. И Хашија је тужно Ибрахима за повреде и младожењу што га није заштитио као госта. Сали Тафо је тужно Хашију због покушаја уклањања кабине с кола. Свдбарни су тужили Сали Тафа и Хашију због намере да се продор до њихових жена. Родовска скупштина их је измирила у Хашијиној кући.

Оспоравања очинства

Утврђивање или оспоравање очинства није у обичају Албанаца. Дете припада кући у којој је рођено. Свако дете рођено у браку припада оцу. Ванбрачна деца се приписују вампирима (алб. *lugat*). Ванбрачни порођаји се прикривају а новорођенчад излажу на јавним местима (находчад).

Деликти из везивања женске бесе

Женска беса је недозвољена тајна веза између сексуално дозрих лица разног пола уз посредовање личног јемца (алб. *kodosh*). Она нарушава власт господара куће, прети подметањем наследника, отмицом жена, плачком имовине и личној безбедности фамилије из које је женска особа. То је инфаман деликт, који се не износи пред веће старца. Господар блуднице убија њеног партнера или посредника који их је довео у везу. Отац убија момка који му одузме кћер без откупа, вереник момка који му преузме вереницу, муж отмичара своје жене(22).

За време турско убијани су и мушкарци који провале препреке за чување жена (хавали). Сада се већ износи пред веће старца ако неко сломи туђу капију, убије пса, зађе у простор резервисан за жене. Мири се и отац девојке коју момак узме без откупа.

Родоскрвњење

Родоскрвњење се не износи пред веће старца већ се родоскрвнители убије. Пошто жена саопшти мужу с ким је направила родоскрвњење, овај је враћа у род и саопштава име родоскрвнителя. Преступ јој не може опростити из страха да му тазбина не подметне наследнике. Таква женска особа не може да се уда док је родоскрвнители жив. Тазбина постаје инфамна и одиве јој се тешко удају. Убиством родоскрвнителя скида се инфамија и преступница се може поново удати(3).

Штете због повреде правних добара

Част и образ су правна добра. Код Албанаца кућа и жена имају част а мушкарац образ. У част се не сме дирати због страха од погибије. Образ има мушкарац који је спреман да фактички непоштеног мушкарца који дира туђу част учини правно непоштен. Око образа нема суђења. У турско време није било суђења ни око части.

Ни око слободе нема суђења. Може неко годинама бити у кућном притвору пред страхом од освете, али на тужбу нема право. Ко се повукао у кућни притвор исказује поштовање („чини част“) оштећеној страни.

Ни због вербалних деликата не излази се пред веће старца. Обична псовка узвраћа се двоструко.

(22) Милутин Р. Буричић, Женска беса и крвна освета, Округли сто Пригорске академије наука и умјетности у Титограду на тему крвне освете, одржан 19. II 1982, стр. 1—107 рукопис.

(23) М. Р. Буричић, Деликт родоскрвнућа, „Одвјетник“, новембар—децембар 1979, стр. 401—403.

Штете из уговорне одговорности

Обичаји не познају тужбу за накнаду штете због неиспуњења уговора о року. Оно зна за штету сличну римском *damnum*. Тражити накнаду штете из уговорне одговорности није у обичају. Код бесом заштићених уговора поверилац је задовољан кад му дужник изврши престацију. Једино чувар бесе (алб. *dorzon*) без већа стараца наплаћује све штете које је претрпео извршавајући престацију за дужника.

Уговори заштићени бесом

Код Албанаца је велики број уговора заштићен бесом, коју чува лични јемац — *dorzon*(24). Чувар бесе је извршитељ престација из уговора који почива на беси. Беса има сакрални карактер. Чувар бесе даје у залог свој живот повериоцу да ће престација бити извршена. Својим животом одговара за туђу обавезу. Са своје стране, дужник залаже живот чувару бесе да ће извршити престацију. Зато уговори који се ослањају на чувара бесе (слично *praes, sponsor, fideiussor* у римском праву) нису предмет разматрања већа стараца. Они се извршавају строго како је речено (сл. римском *stricti verbis*) и о њима суди чувар бесе (сл. римском *iudicia stricta*). Ако би чувар бесе изневерио повериоца постао би издајник (алб. *hjekës*) и изложио свој живот опасности.

Већа стараца разматрају спорове из уговора који нису заштићени бесом. Спорови се могу водити и око тога да ли је постојао пакт о заштити. Поверилац може тужити да је неко био чувар бесе, а овај се бранити да је био само сведок закључења уговора. Може се спорити и око постојања или непостојања бесе у време извршења освете, о нарушавању бесе итд.

Извршења

У савременом позитивном праву извршни поступак следи после парничног или кривичног поступка. Он је потпуно одвојен од ових поступака. То је навело Рагиба Халилија да закључи како и већа стараца (*pleqnija*) располажу апаратом принуде и да постоје одређена лица којима је Законик Леке Дукаџинија(?) признавао својство извршитеља(25). Међутим, већа стараца немају извршне снаге. Извршење уговорају странке пре покретања поступка пред већем стараца. То се чини на исти начин као код уговора заштићених бесом. Формом стипулације ствара се одговорност извршитеља, „гаранта“, чувара бесе. Првом стипулацијом чувар бесе везује странку за будућу обавезу која ће настати одлуком већа стараца. Другом стипулацијом залаже живот противној страни за извршење те обавезе. Тако чувар бесе животом одговара да ће се поштовати пристанак на мирење, компромис о избору већа стараца и мериторна одлука.

(24) М. Р. Буричић, *Чувари бесе*, Београд: САНУ, Посебна издања, Одељење друштвених наука, књ. 83, 1979, стр. 1—179.

(25) Рагиб Халили, *Плећнија*, *Анали Правног факултета Београд*, септембар—октобар 1970, стр. 542.

Чувар бесе извршава мериторну одлуку из имовине дужника или своје. Ако веће стараца одлучи да се преда каква ствар, чувар бесе може дати своју. Ако је ангажован за какво трпљење, физички ће принуђивати дужника да трпи. Ако се ангажовао на плаћање крвног дуга треба да га плати, иначе ће поверилац убити дужника крви.

Чувар бесе је једини овлашћен да у присуству бар једног сведока принуди дужника на поштовање мериторне одлуке већа стараца. Он може, без икаквог другог налога, пленити, претити и убити дужника, а може га принуђивати и на робовски рад.

Ако чувар бесе не изврши престацију, поверилац га физички гони као издајника. То се чини обично јавно, пијачним даном, на тргу, пред сведоцима стављањем руке на неверног чувара бесе, што подсећа на *manus injectio* у римском поступку. Но, такви случајеви су ретки. Бесу чувају два чувара — по један од сваке стране. Они се старају за извршење одлуке већа.

Без одлуке већа стараца чувар бесе наплаћује и своје регресно потраживање.

Већа стараца не поступају пре но што странке закључе пакт о чувању бесе. Зато су поштећена од учешћа у извршном поступку.

Помирене ствари

Спорови које једном помире већа стараца више се не понављају. Они су као *res iudicata* у римском праву. Одлуке већа стараца почивају на беси која се не може кршити да би се поново мирило. „Пљака (старац) над пљаком обичаји не познају”. Беса је сакралне нарави па су већа стараца поштећена од степеновања, понављања или враћање поступка у пређашње стање.

Спорови о којима одлучују редовни судови и управни органи

Обичајни судија Брахим Хоа из Јуника каже да нема спора који би веће стараца одбило да разреши ако га странке изаберу и једна другој дају чуваре бесе да ће извршити мериторну одлуку, макар ствар претходно судио државни орган.

Но, пред већа стараца не износи се известан број предмета о којима одлучују редовни судови и управни органи. То се тиче: радног права, социјалног осигурања, менице и чека, аграрних односа, социјалне помоћи, војних инвалиднина, експропријација и слично, тј. ових оних односа у којима се на једној страни јавља држава са својим организмом, а на другој грађанин као странка. Ту држава не може везивати бесу да ће поштовати одлуку већа стараца, а ради се углавном о давањима или фискусу па се мора поштовати позитивно право.

Пред државне судове и управне органе износи се ради доношења формалних одлука и послови за које позитивно право толерише компромис странака: уговори, поравњања, споразумни разводи бракова, деобе и развргнућа кућних заједница, старатељство итд. Ту редовни орган често даје само „печат” претходном споразуму по обичајима.

Са друге стране, велики број кривичних, грађанских па и управних одлука државних органа не налази на повољан пријем код странака у поступку. Обичајно право је друкчије од позитивног. Односи се често заснивају по обичајима па се странке не мире са одлукама заснованим на позитивном праву. Ту остаје широк простор већима стараца да мире странке и после одлука редовних државних установа.

На пример:

Још постоји схватање да је кривично гоњење однос између делинквента и државе, што не везује оштећену страну. Обичај на право нема разумевања за степеновање кривице и субјективну одговорност индивидуе. По њему кућа објективно одговара и за случај(26). Оно има своја сакрална начела нарочито у погледу крвних деликата и блуди. Зато се поред суђења пред државним судовима често врше мирења пред већима стараца или врше крвне освете.

Грађанска материја је другачије регулисана позитивним правом. Обичаји не знају за стицање својине и наслеђивање женског пола, због чувања жена строго налажу поштовање пречег права прибављања непокретности, прирачунавају стечену имовину наследној маси, познају залог са антихрезом на непокретностима (алб. *pëng*) итд. Све се то сакрално поштује пред страхом од свађе или убиства. Зато извештан број грађанских судских одлука остаје фактички неизвршив па их мењају већа стараца.

Обичаји не познају савремено породично право. Жена је предмет купопродаје и заједно са децом власништво господара куће. До бракоразводних спорова може доћи само иницијативом мужа. Жена се не може ни појавити као активно легитимисана страна у обичајној процедури. Она остаје у власти мужа док не буде отпуштена без или уз забрану преудаје, о чему понекад одлучују већа стараца.

Експропријације и национализације увек се не завршавају управним актом власти. Већа стараца мире физичка лица којима је додељена са лицима од којих је експроприсана или национализована имовина јер ови последњи прете свађом и осветом.

Сукоб сакралног и позитивног права оставља широк простор већима стараца.

2. Спорови о којима одлучују већа стараца

Брахим Хоца каже да већа стараца одлучују о великим, средњим и малим споровима.

У велике спорове спадају: убиства, крвнине, постојање односно непостојање веридбеног уговора, образ и поштење, грабежи и пљачке, тј. сви они спорови који се могу расправити заклетвом са 24 саклетвеника(27).

(26) Нехат се признаје само робаку. Иноплеменику се урачунава у кривицу и случај. Рамо Свркај из Крињина запао је 1966. г. у крвни дуг зато што је у игри лоптом главом ударио Реџепа Тутелаја који је услед потреса мозга умро. (Спис Окружног јавног тужилаштва у Пећи КТ. бр. 440/66).

Случај се не признаје и „цубовима“. „Цубови“ су они мушкарци који себе сматрају јунацима и то јавно испољавају носећи црне мараме око капа. Известици их сматрају јавним лоповима и преварантима који се у црно одевају да би могли ноћу објидати и красти.

(27) М. Р. Буричић, *Арбанашка заклетва — Веја*, Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена ЈАЗУ, књ. 46, Загреб 1975, стр. 79—97.

У средње спорове спадају: тешка рањавања, утврђивање женских лица која су предмет веридбеног уговора, прелјубе над женама рођака, издаје, провалне крађе, угрожавање својине на некретнинама, тј. сви спорови који вреде пола крви и који се могу расправити заклетвом са 12 саклетвеника(28).

Мали спорови су: лаке телесне повреде, поправљиво нарушавање бесе, обичне крађе, паљевине, тровања стоке, својина на земљишту, службености, помебашки спорови, обавезе из уговора који нису заштићени бесом, преча права прибављања некретнина кад је већ умешан иноплеменик, тј. сви они спорови који се могу расправити заклетвом до 6 саклетвеника(29).

Процедурална разлика између тих спорова је у тежем или лакшем давању пристанка на расправљање пред већем стараца и броју саклетвеника који се ангажују у случају конфронтације противречних доказа странака.

Доказна средства

О прикупљању доказа не стара се веће стараца. То је приватна ствар странака. Веће странака саслушава ставове странака и доказе до којих је дошла свака страна. Ни саслушање странака није као у савременом процесном праву. Најчешће се саслушавају старци којима су странке „доклонили” спор, тј. заступници. У њиховој речи је садржан доказни материјал.

Доказни материјал се дели на онај који нуди тужилачка и онај који нуди тужена странка.

1. Докази тужилачке стране

Докази тужилачке стране могу бити: лице места, признање, траг и глас, обдукција, инстинкт, мерење земље и процена вредности ствари.

Лице места

Затицање на лицу места (алб. *në vënd*) је ситуран доказ за оштећеног. Штетник га не може оспоравати противдоказом. Овај доказ је познат и српском средњовековном праву („лицо”).

Лице места употребљава се као доказ у разним случајевима. Штетник може бити затечен на месту вршења штете, посебно у крађи. Вршилац сметања поседа може на лицу места забранити обраду земље или коришћење службености.

Лице места је опасно пре пристанка на мирење. Између штетника и оштећеног може доћи до крви. Још је опасније код преступа који се не износе пред веће стараца, нарочито блуди. Када је Ђ. К. из Бџураковца затекао код своје жене Ђ. Б. из Баковице убио га је без страха да ће запасти у крвни дуг(30). Опасно је бити подвација или бити затечен при крађи стоке у туђем тору, јер је власник позван да убије.

(28) *ibid.*, стр. 79—109.

(29) *op. cit.*, стр. 109—126.

(30) Списи Округног суда у Пећи К. бр. 20/66.

Од лица места разликује се јавно извршење (алб. *botnisht*). Јавно се узима препрошена девојка. Крвне освете се извршавају јавно: пред скупом људи, на тргу, у судници. Осветник сматра да му јавни чин повећава друштвени углед. „Црн образ се далеко чуо — нека се још даље чује како је опран“. Јавно извршене радње се признају.

Признање

Признање (алб. *pranim*) врши се поруком оштећеном, непорицањем тужбе, тражењем дозволе за безбедно кретање (беса) и бежањем од освете.

1. Поштени господар куће из које без његова допуштења неко учини другоме штету поручиће да се каје, да признаје кривицу и понудити накнаду штете. То бива најчешће код незлобних штета и малолетничке делинквенције.

И код долазних убиства на скровитим местима, нарочито из освете, учинилац треба да пошаље поруку господару куће убијеног. Циљ поруке је да се отклони евентуална заблуда због које би оштећени могао да погрешно реагује према недужној кући. Осим тога оштећени треба да има могућности да поступи по обичајима, на пример: сахрани леш, без чега би за учиниоца могла да наступи тежа последица. Кућа И. Тишукaja из Дечана сматрала је да се једним убиством није осветила за погибију свога господара Хашије јер противна страна није, по обичајима, известила да се сахрани већ је сакрила његов леш. Осим тога, убијени може при себи да има оружје, новац итд, што све треба сачувати. Оштећена страна би могла за ствари посебно гонити и повећати број убиства из освете. По старом сакралном праву за све обавезе одовара се животом. Најзад, обавештавање оштећеног потребно је када се не жели тежа последица. Ако је штетник хтео нанети само тешку рану дужан је да обавести да би рањени био лечен, да не би умро што би по принципу талисна могло да изазове поновљену освету због прекорачења мере.

Непорицање тужбе није доказ који би служио за доношење какве контумационе пресуде према појединцу. Неко може да не пориче тужбу, али и да је не признаје. Непорицање тужбе за накнаду штете, нарочито код дуга у крви, практиковано је код колективне одговорности села. Село није морало да открива делинквента оштећеном, већ му је на основу територијалне одговорности плаћало штету — крвнину. Тако су у XIX веку у манастири на Косову плаћали штете за лица убијена на њиховим поседима.

3. Тражење бесе. Беса овде значи дозволу коју дају оштећени да се мушкарци из куће кривца могу кретати ван кућног притвора. Када се, после чије погибије у којој је умешано више лица из разних кућа, не зна ко је убица — сви осумњичени повлаче се у кућни притвор. Ко хоће слободу кретања треба да добије дозволу оштећене куће. Кућа која се не сматра одговорном треба да тражи од оштећених дозволу док се не утврди ко је одговоран (алб. *ndermjetsija*). Ако неко од учесника тражи бесу значи да преузима одговорност. Мурат Кадри Шаља из Истинића каже да је на основу тражења бесе утврђена одговорност за једно убиство у које су били умешани његови робаци. Он их је научио да не траже бесу већ *ndermjetsiji*.

4. Бежање од освете или како народ каже „бежање од крви“ био је средњовековни обичај и код Срба. Одбијајући да плаћају данак у крви и подводе жене Турцима, убијали су харачлије и бежали у Црну Гору и Херцеговину. Такав је случај био са Прашчевићима из Новог Села код Пећи.

Код Албанаца се и данас „бежи од крви“ пошто се направи крвни деликт према блиском рођаку. Када је Н. Ј. из Каменице убио стрица „побегао је од крви“ својим пријатељима у М. Дубову(31). „Бежи се од крви“ и кад неко отме туђу жену. Пошто је А. А. из Јагоде одвео Ајшу, жену Х. М. из Верића, побегао је од освете у Призрен, где је остао пет година(32). Бежање од освете је признање одбеглог да је запао у неопростив крвни дуг.

Признањем се преузима одговорност. Оно не мора увек садржавати и име учиниоца, повод и мотив. Довољно је објективно признати одговорност куће штетника. Код бешчастећих деликата повод и мотив се сакривају. Не крију се код убиства из освете. Чешће се признају убиства него крађе. Крађе се сматрају за учиниоца срамним јер се дво-струко плаћају.

Признање се узима у смислу објективне одговорности и за радње код којих изостаје субјективни елеменат кривичног дела савременог права. Рођаци понекад признају да су испаливали рафале или бацали бомбе једни на друге. Хоће да се мисли да су покушавали узајамна убиства. У ствари су пажљиво избегавали и телесне повреде. Хтели су само да припрете једни другима, најчешће да би једни друге, одбили од снаха у свом роду.

Траг и глас

Трагање (алб. *gjürme*) је средство проналажења ствари или учиниоца деликта. То се чини непосредно, помоћу вештака, сводом и соком.

1. За несталом ствари трага власник и савесни држалац. Дечов каже да се помоћу трагова власник оријентише где би могао да нађе несталу ствар док доспе до атара села, махале, дворишта или сточне стаје. Откривен траг — нађена ствар(33). Али трагати се може и за одбеглим лицем из куће. Никола Шабанај из Клине саопштава 20. 4. 1972. године како је муж трагао за одбеглом женом и шта му је обичајни судија казао на основу трага:

— Дошао човек у судећу кућу Џемајла Обриње да пита шта му дугује тазбина пошто му је жена одбегла у род. Обичајни судија га запита колико је особа оставило трагове и, пошто је добио одговор о трагу само жене, одговори: „Жена ти је сама побегла у род. Да су били трагови још једне особе значило би да ју је неко одвео и тазбина би ти била дужна. Но, пошто је сама побегла нико ти ништа не дугује. Тазбина је није отела из твоје власти (алб. *fuqia*).”

2. За време турско дешавало се да цело село трага за несталом ствари. Сада код Албанаца траг утврђују и вештаци. Многа села имају

(31) Списи Окружног суда у Пећи К. бр. 46/67.

(32) Списи Окружног суда у Пећи К. бр. 52/67.

(33) *Gjeçov, op. cit.*, стр. 78.

вештаке за трагање. Мурат Кадри Шаља из Истинића саопштава да његово село има четири таква вештака. Њихова је вештина распознавање људских и животињских трагова и откривање прикривених трагова. То су лица која су се и сама бавила крабама у другим селима и прикривала своје трагове. Сматрају се часним људима јер не краду у свом селу. Пошто открију траг упућују оштећеног на кућу из које је лопов да тражи обештећење *in duplum*.

3. Трагање се врши и сводом. Свод се код Албанаца зове *gjërme dore mbas dore*. То је доказно средство познато и код словенских народа. Кад власник пронађе несталу ствар, држалац је дужан да каже откуда му ствар. Иначе би одговарао за ствар и њену заштиту. Власник и држалац би одлазили код претходног држаоца ствари и тако редом док дођу до лица које се не може бранити савесним прибављањем. Тада би власник узимао ствар, а човек који не би био у стању да сумњу са себе „сведе“ (скине) сматран је крадљивцем⁽³⁴⁾ па је власнику пенално одговарао за крађу, а каснијим прибавиоцима за превару и накнаду штете. Богишићев извештач описује свод речима „кад ствар пође преко руке, преко двоје троје, четворо рукама“⁽³⁵⁾. Моји извештачи такође сматрају да постоје случајеви трагања „од руке до руке“ — *gjërme dore mbas dore*.

Трагање сводом врши се ради пеналног обештећења. Дечов сматра да власник има право да ствар узме код кога је нађе, без обавезе да трага за претходним држаоцем⁽³⁶⁾. Обичајни судија Брахим Хоца из Јуника дели исто мишљење, али наглашава право власника и на пеналну штету. Он додаје да власник има право да инсистира да човек код кога се ствар нађе именује претходног држаоца. И Богишићев извештач каже да ће само безобразан човек или силан узети своју ствар где је нашао ако му држалац каже да је купио, већ да ће сви заједно тражити онога ко је продао док не нађу лупежа. То је и покраденоме милије, јер ће сазнати ко му је украо и скупиће наплатити глобу⁽³⁷⁾. Дакле, Дечов је изоставио трагање сводом којим је делинквент могао да буде доведен у веома неугодан положај, нарочито када је ствар украдена из просторија резервисаних за кретање жена. Тада би делинквент могао упасти у дуг од једне крви.

Трагање сводом још постоји у северној Метохији. То се види из примера који саопштава Рамо Бајрами из руговског села Шкреље:

— Током 1962. године, ноћу, из штале нестале ми коњ. Тражио сам га неколико месеци и нашао у Тутину. Држалац ми рече да га је купио од познатог лица на пијаци у Баковици. Договорисмо се да држалац следеће суботе дотера коња у Пећ и нађе продавца. Тако и би. Продавац ми саопшти да је коња купио од мога сина Рјкана. Вратих цену коју је Ујкан наплатио. Затим оделих сина и огласих да више нисам са њим на једном „хлебу“ већ да сам му дао „слободан пут“ и одрекао га се. Да је ко други украо коња може бити морао бих и убити.

⁽³⁴⁾ Теодор Тарановски, *Историја српског права у Немањичкој држави*, III, Историја судског уређења и поступка, Београд 1935, стр. 193.

⁽³⁵⁾ Бранислав М. Недељковић, *Канун Леке Дукаћина, Арбанашко обичајно право* (Из рукописне заоставштине Балтазара Богишића), „Анали Правног факултета у Београду“ 1956, стр. 429—462.

⁽³⁶⁾ Ђејџов, *op.cit.*, стр. 80—81.

⁽³⁷⁾ Богишићева библиотека Цават, Поступак изван суда XVI/30, одговор на питање 6.

То, са једне стране, значи да силан човек може узети своју ствар где је нађе, али да има право трагати док нађе лопова. А, са друге, ни силан прибавилац неће предати ствар власнику док нађу лопова. Јер као што јак власник неће да буде оштећен тако ни јак прибавилац неће то допустити. Дужност је свих оштећених да трагају за лутежом.

Сводом се трага и за људима одговорним за погибију неког човека. Мурат Кадри Шаља саопштава:

— За време турско кад би неко путовао из Пећи у Скадар па на путу погинуо, довољно је било ако је код куће казао где ће бити на првом конаку. Ту ће се сазнати за други конак па ће се наћи на чијем је конаку погинуо. Тако ће се наћи и кућа која одговара за његову пратњу и безбедност.

4. Сок (алб. *kapicari*) је лице које оштећени обично уз награду ангажује да се распита за делинквента, нађе ствар или њене остатке, саопшти власнику, а по потреби и посведочи. О томе је већ писано(38). Овде треба додати да се сок може ангажовати и за проналажење убице. Пример наводи фра Ловро Михачевић:

— На захтев два фратра, господар куће из Вукла отпушти прилежницу и врати је у род Кастрати. Родбина те жене на путу за Груду убије фратре чије лешеве баца у реку. Селаци из Вукла посумњају ко је убица. Као сока пошаљу једног од сељака да, тобоже на путу за Скадар, преноћи и провери сумњу. У кући убица сок нађе бисаге и одежде свештеника. Врати се у Вукле и саопшти. Затим двадесет наоружаних сељака освете фратре.(39)

5. Глас (алб. *zani*) је средство оглашавања налаза туђе ствари, нарочито стоке залутале у туђем стаду. Налазач ствари хоће да докаже савесност — да држи ствар док се јави власник. Пошто у родовском друштву нема јавне власти којој би пријавио налаз ствари држалац то оглашава кроз разговоре и дозивања. Тако се унапред ограбује од оптужбе за крађу. Са друге стране, и власник разглашава да је изгубио ствар. Понекад власник огласи и опростај штете. Пример саопштава Никола Шабанај 20. IV 1972. г.:

— Током зиме, неко ошиша вуну са овце обичајног судије Џемајла Обриње. Он огласи жалост и поче да прима саучешћа као код смртног случаја у фамилији. Неко му сугерира да престане са тиме јер му кућа није осрамоћена нити је у изгледу крвна завада већ је неко скинуо вуну за потребе своје породице. На то оштећени огласи да ће опростити свакоме ко се јави да му је учинио штету. Сиромашни човек се пријави.

Обдукција

Обдукцију помиње Дечов као средство за доказивање правидности убијене жене и утврђивање пола њеног плода. У случају убиства жене убица је дужан да плати њеном мужу пола крви за губитак жене а другу половину за плод у утроби. Ако убица избегава да плати пола

(38) М. Р. Буричић, Сок и соџбина у албанским обичајима, „Одјетник“ Загреб 1977, стр. 282—286.

(39) Михачевић, *op. cit.*, стр. 18—19.

крви за плод обичај је да се изврши обдукција мајчиног леша и утврди је ли била занела мушким или женским дететом. Ако је дете било мушко убица ће платити пола крви за жену а целу крв за мртво мушкоко дете(40). Без обдукције плаћа само губитак женског детета. Пример саопштава Нуро Бужолај (57) из Чабића 19. II 1974. год.

— За време турско, обичајни судија Шабан Кајтази рекао је да се једна убијена жена расече да би се видело је ли била гравидна мушким или женским дететом. Нађен је плод мушког детета, па је убица морао да плати мужу пола крви за жену и још једну крв за уморени мушки плод.

О овом доказу писано је на другом месту(41).

Инстинкт

Коришћење животињског инстинкта употребљава се као доказ да нестала стока препозна власника. Обичај је познат и код Срба на Косову. Ево примера:

— Пошто је ММ из Горње Луке код Дечана препознао свога коња, држалац му је оспорио власништво. Власник је предложио да се коњ доведе у Г. Луку и пусти на средини села како би се видело хоће ли се упутити у његову шталу.

— 1943 године, Халил Реџеп из Рашића нађе свога коња у Јасићу. Коњ је био мобилисан 1941. године. Помирише се договором да коња натоваре брашном и изведу на пут Пећ—Баковица па у чије двориште оде томе да припадне и коњ и товар. Коњ је дошао пред своју шталу у Рашићу.

— Ибрахим Аџајлић тражио је од Божа Јакшића изгубљену овцу. Божо му је оспоравао власништво и предлагао проверу инстинктом, што Ибрахим није прихватио, па је вођен спор пред државним судом(42).

Мерење земље

На Косову је катастар увођен након 1919. године. Школованих геометара пре није било. Али се и пре тога земља мерила, а и данас се мери без образованих геометара. Албанци имају мераче земље (алб. *mates*) који се служе ужадима и конопима. То је некима узгредни занат. Суделују у раду мировних тела. То се види из исказа Османа Жеља и Мамуша Хације из Ракоца:

— 1965. године петоро тужених и тужилац решише да се вансудски поделе. Узеше у помоћ мировно веће: председника Садика Рама из Д. Ратиша, Дервиш Реџепа, приватног мерача земље из Д. Ратиша и Дервиш Кадрију из Белега. Мерач је радио са мировним већем месец дана и показивао површину делова парцела(43).

(40) Gjesov, *op. cit.*, стр. 89.

(41) М. Р. Буричић, *Обдукција у обичајном праву Албанаца*, „Адвокатура“ април—јун, 1977, стр. 67—68.

(42) Списи Општинског суда у Пећи П. бр. 1250/66.

(43) Списи Окружног суда у Пећи П. бр. 196/66.

Процена

Процену врше проценитељи (алб. *njiri që sakton e një gjë sendi*). они утврђују новчану вредност ствари. Странке се споразумевају о избору једног или више проценитеља. Некад се договоре о плаћању вредности ствари према процени.

Процењују се имања која се продају уз прече право куповине, пољске и друге штете, вредност недељивих ствари при деобама кућних заједница; повраћај реалне цене код раскида уговора.

Цену крвних дугова и части куће обично процењују већа стараца.

2. Докази тужене стране

Ко другом чини какво зло унапред је смислио како ће се бранити — каже обичајни судија Брахим Хоца. Зато намешта и доказе своје одбране. Ту спадају: порицање, алиби, лажно признање, прикривање трагова, лажно сочење, сокодржица, намештање лажних повода и мотива и лажних основа код својинских тужби.

Порицање

Обично се пориче тајно учињени деликт. Делинквент сматра да се његовом порицању мора веровати колико тужби оштећеног. Чешће се поричу крађе но убиства. Често се пориче умишљај а последица приписује случају или изазваној раздражености. Понекад и чувар бесе пориче то својство па се претставља само сведоком.

Алиби

Обично господар куће не извршава деликте непосредно већ посредством својих момака. Чува се одговорности пред државним судом и резервише себи могућност да, ако буде притешњен доказима, нађе изговор у непослушности фамилије. Тако остаје слободан да са оштећеном страном преговара о накнади штете.

Господари кућа злоупотребљавају малолетнике и децу упућујући их шта ће и како урадити и како се бранити. Себи наместе алиби па у време извршења кривичног дела пођу у посету пријатељима или се нађу на трговачком путовању ван свог места.

Већа стараца признају алиби само када свака мушка особа из куће може да докаже да није имала никакав додир са деликтом. Брахим Хоца пресуђује штете које учине деца тако што обавезује њихове господаре да плате *in duplum*, „јер и деца знају шта је туђе“. Зато се алиби врло ретко употребљава као доказ пред већима стараца.

Лажна признања

Научени од својих господара, малолетници и деца често дају лажна признања. Пред државним судовима преузимају одговорност да спасу од казне пунолетне делинквенте. Има случајева да се малолетници сами пријављују милицији као извршиоци убиства из освете, чиме замењују пунолетне извршиоце. Таквих појава има у Ругови и околини Дечана.

Лажно признање треба разликовати од лажног изговора. Код лажних изговора делинквент признаје да се код њега нашла туђа ствар, али оспорава крађу или пљачку. Изговара се да је туђу ствар узео на чување док трају нередовне прилике. Много таквих изговора било је при проналажењу ствари опљачканих за време другог светског рата. Лажним изговорима делинквенти не само што поричу деликт већ се представљају добротворима оштећених.

Прикривање трагова

Прикривањем трагова намештају се лажни трагови уместо правих. Тиме се наводи оштећени да трага кривим правцем. Циљ је заклонити себе сумњичењем невиног. Тако је 1960. године лопов из Дечана наместио лажан траг у правцу Баковице.

Намештање лажних трагова врши се и код убиства. Брахим Хоца саопштава да су људи убијани ван дворишта па њихови лешеве убацивани у дворишта резервисана за кретање жена убица. Хтелo се убијеном подметнути недозвољена веза са женама. Пошто су већа стараца прозрела да су то намештени трагови којима се не може правдати убиство, убице су уносиле лешеве убијених у одаје својих жена. Пошто су и то одбила да прихвате већа стараца као оправдање за убиство лешеви су убацивани у ложнице.

Намештање лажних трагова крађе врши се код утаје туђе ствари узете на оставу. Воденичар из Ругова разбио је кров своје зграде да би власника заварео како је украдена ствар са оставе. Касније је утврђено да је лопов сам оставопримац. На сличан начин пословође продавница знају да наместе провалну крађу и прикрију проневере и пљачке.

Ратни злочинци су покушавали да прикрију своје трагове неискреном сарадњом са народним властима.

Лажна суочења

Кривац за којим се трага зна да се појави као лажни сок. Сумњичећи невино лице прикрива себе. Крадљивац из Дечана сочио је да је украденог коња видео на пијаци у Баковици. Ратни злочинац из Дечана лажно је пријављивао и своје робаке као убице једне породице за време другог светског рата. Касније је утврђено да је лично убио читаву породицу Радивоја Гилића из Пећи па су код њега нађени и трагови пљачке приликом убиства.

Сокодржица

Против лажног сочења је сокодржица. Сокодржице су веома вешти унакрсном испитивању сока. Њихов је циљ да осумњиченог оправдају, а сока огласе кривим за дело о којем је сочио. Брахим Хоца каже да сокодржице до детаља испитују сока и када нађу најмању нелогичност у његовом казивању обавезују га да плати целу штету или бар један део зато што није одмах алармирао деликт.

Лажни поводи и мотиви

Код прељубе је дозвољено убити илегалног партнера своје женске особе ако се затекне *in flagranti*, „са развезаним учкүром”. Када муж зна за прељубу а не може блудника да затекне на лицу места намешта лажан повод и мотив (свађе ради камења, песка, прања, увреда и сл.) да убије. Тако убија ривала а не мора да отпусти жену. Таквих случајева има доста око Пећи, Баковице, Клине и Дечана.

Лажни основи код својинских тужби

Лажни основи код својинских тужби познати су и већима стараца и државним судовима. У својинским парницама за повраћај продатих непокретности најчешћи лажни навод јесте да је непокретност дата у подлог (*pëng*)(44). Парнице око подлога закључиу некад и после 60 година мирне државине. За доказ се наводе сведоци. Пред државним судом сматра се да свако може сведочити како хоће јер за исказ не залаже живот.

Други лажни основи су уговорено право прече куповине, некадање припадање некретнине атару села, обећање продаје итд.

Одлуке већа старца

Одлуке већа старца могу се разматрати са формалне и материјалне стране. Пошто се конфронтирају противречни докази веће старца треба да одлучи. Формално одлучује полагањем заклетве, а материјално најчешће новчаним давањима.

Заклетва

Веће старца формално не може да игнорише ниједан понуђени доказ. Мора сматрати сваки једнако уверљивим. Јер оно не суди већ мири странке. Код противуречних доказа свака страна нуди сведоке, обично људе из свог рода. Али већа старца не саслушавају сведоке јер би морала њиховим различитим казивањима веровати колико и странкама. Сем тога, цео поступак тече усмено.

Излаз из такве ситуације је заклетва са саклетвеницима. Веће старца одлучује којој ће страни дати могућност да своју тврдњу докаже заклетвом и добије спор. То је обично оружаном јача страна.

Веће старца конструише формулу заклетве, одређује број саклетвеника, место и време полагања заклетве и алтернативну мериторну одлуку која зависи од исхода заклетве. Саклетвенике бира противна страна од рођака странке која се има заклетви. Странка која се куне залаже свој живот саклетвеницима за истинитост својих тврдњи, а саклетвеници своје животе странци пред којом се заклињу. То издалека као да подсећа на римски *sponsio*, украшен ритуалом предхришћанског, хришћан-

(44) М. Р. Буричић, *Залога у шиптарском обичајном праву*, Зборник радова ВЕКС у Пећи, књ. II, Пећ 1966, стр. 217—233.

ског или исламског култа. Саклетвеници преузимају одговорност за истинитост исказа једне стране. Заклетвом са саклетвеницима коначно се разрешава спор(45). Тада ступа на снагу материјално-правна одлука о чијем се извршењу старају чувари бесе.

Садржина материјално-правне одлуке

Највећи број кондемпнаторних одлука већа старца садржи новчане износе које обвезани треба да плати противној страни. „Плати па се не бој” — гласи албанска правна пословица.

Већа старца обавезују дужника крви да плати крвнину повериоцу крвног дуга. Крвнина је у турско време износила 48 златних лира, а 1982. године кретала се око 600.000 динара. На ту суму обавезују се кривци из великих спорова.

Кривци из спорова средње вредности обавезују се на мања новчана давања у висини од пола крви, тј. 24 лире у злату а сада око 300.000 динара. Кад робак преступи са женом свога робака дужан је да му плати цену за набавку друге жене и свадбене издатке „до последње цигарете” у утврђеном новчаном износу. Код раскида веридбеног уговора родбина веренице дужна је да плати веренику одређен новчани износ.

Код спорова мање вредности износ новчане накнаде је мањи и процењује га веће старца према конкретном случају. Кад се пронађе украдена ствар врши се њена процена да би кривац платио пеналну штету. За посечено младо воћно стабло кривац је дужан да засади два. За украдено грло ситне стоке да плати два.

Својински спорови на некретнинама често се решавају обавезом туженог држаоца да плати одређени новчани износ и постане власник. У споровима око подлога веће старца одлучује који ће износ дуга, обзиром на инфлацију, бити враћен заложном повериоцу да би дужник добио некретнину у државину.

Одлуке већа старца имају парични рок који се мора поштовати под претњом интервенције чувара бесе. Свака одлука већа старца је везивање бесе између паричних страна.

(45) М. Р. Буричић, *Арбанашка заклетва* — Веја, *op. cit.*, стр. 5—144.